

ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКА ОБЛИКОВАНОСТ РАДНЕ СВЕСКЕ ЗА УЧЕЊЕ СРПСКОГ И ЕНГЛЕСКОГ ЈЕЗИКА КАО СТРАНОГ – КОНТРАСТИВНИ ПРИСТУП (НА ПРИМЕРУ РАДНИХ СВЕЗАКА *РЕЧ ПО РЕЧ* И *NEW HEADWAY ELEMENTARY*)²

Рад се бави контрастивном анализом дидактичко-методичке обликованости радне свеске за учење и увежбавање српског језика као страног (*Реч по реч – радна свеска*, Институт за стране језике) и енглеског језика као страног (*New Headway Elementary – Workbook*, Oxford). Резултати анализе показали су да нема суштински значајне разлике између двеју радних свезака. Успешно одговарају на пред њих постављене захтеве у погледу дидактичко-методичког обликовања, уз постојање могућности за њихово даље усавршавање. Реч је о лепо дизајнираним и функционалним радним свескама које омогућавају систематско усвајање и увежбавање језика који се учи.

Кључне речи: радне свеске, *Реч по реч*, *New Headway Elementary*, српски језик као страни, енглески језик као страни.

1. Увод

Постојање квалитетног уџбеничког комплета главни је предуслов успешне наставе језика.³ Учење страног језика неминовно повлачи за собом и продукцију нових и модернијих уџбеничких комплета који ће у потпуности одговорати савременом концепту образовања, обезбеђујући наставницима и ученицима систематско остваривање наставног програма, односно усвајање предвиђеног градива.⁴ Према *Закону о уџбеницима* уџбенички комплет

¹ aleksandar.novakovic@filfak.ni.ac.rs

² Рад је настао у оквиру пројекта *Српски језик и његови ресурси: теорија, опис и примене*, бр. 178006, чији је руководилац проф. др Божо Ћорић.

³ „Уџбенички комплет нема јединствено, једнозначно појмовно и терминолошко одређење. Уобичајено је под њим подразумевати комплет пратећих – превасходно текстуалних – материјала уз основни уџбеник за један школски предмет и одређени разред (ниво учења) обједињених заједничком концепцијом...” (KONČAREVIĆ 2002: 74)

⁴ „Konstruktivistički pristup nastavi počiva na pretpostavci da se proces učenja odvija temeljem osobne konstrukcije i rekonstrukcije znanja koje nastaje kao rezultat učeničkih interakcija s

чине: уџбеник, радна свеска, збирка задатака, збирка текстова, репродукција докумената, уметничких дела, фотографија, илустрација, цртежа, нотни запис, дигитални запис, практикум за вежбе, аудио-запис, аудио-визуелни запис, материјал за конструкторско обликовање, речник за стране језике (ZOU 2015: 1–2).

Радна свеска је стални пратилац наставног процеса и укључује се у све видове наставне активности и све фазе организовања и извођења наставе (ILIĆ 2006: 113–114) – „представља серију питања, задатака, проблема, радних налога које ученик решава или извршава без непосредне помоћи наставника и о томе бележи своје одговоре, запажања и искуства на одређеним, за то предвиђеним местима” (KONČAREVIĆ 2002: 78). Радна свеска омогућава једноставан начин структурирања активности наставног рада у учионици, чиме настава језика добија на својој систематичности. Другим речима, доприноси усвајању нових и усавршавању постојећих језичких знања ученика, при чему предности коришћења радне свеске на часовима страног језика не осећају само ученици, већ и њихови наставници, који су у прилици да прате напредак ученика ради обезбеђивања додатне помоћи у савладавању појединих језичких партија. Стога би се могле издвојити неколике функције радне свеске за учење страног језика: самосталан практичан рад ученика, проверавање и усавршавање учениковог знања и праћење напредовања ученика. Урсула Ходли и Џама Галант радну свеску сматрају средством остваривања практичног дела наставног програма (HOADLEY, GALANT 2016: 1). Радна свеска потпомаже успешно дизајнирање наставног процеса од стране наставника и активно учествовање ученика на часовима. Такав значај радне свеске води ка потреби континуиране евалуације, која се у већини случајева темељи на процени њеног сврсисходног коришћења од стране ученика и наставника. Једино се континуираним оцењивањем може обезбедити квалитетна радна свеска за учење (страног) језика која у потпуности одговара потребама наставног програма и захтевима савремене конструктивистичке наставе. Спровођењем ревизија обезбеђује се отклањање постојећих грешака и побољшање квалитета уџбеничког комплета.

Потреба анализе дидактичко-методичког обликовања радних свезака свеприсутна је у данашњем наставном окружењу. Бернстејн истиче да је евалуација срце било које педагошке активности (BERNSTEIN 1996). Међутим, спровођење такве анализе неоствариво је без постојања претходне евалуације уџбеника који радна свеска прати.

Прегледом релевантне литературе може се закључити да слична истраживања нису досада вршена на српском говорном подручју. Ситуација је донекле другачија на енглеском говорном подручју, где је присутно неколико радова који се баве анализом радних свезака за учење енглеског језика као страног (OSBORN 1984; RANALLI 2002; NATION, MACALISTER 2010; BALEGHIZADEH, AGHAZADEH 2014; HOADLEY, GALANT 2016).

Ограничени број истраживања квалитета и природе радних свезака условљава спровођење систематских (контрастивних) анализа уџбеника за

prirodnim svijetom u određenom sociokulturnom kontekstu, uz dinamično posredovanje njihovih prethodnih znanja” (JUKIĆ 2013: 1).

учење страног језика. У складу са тим, циљ овога рада јесте контрастивна анализа две радне свеске за учење српског, односно енглеског језика као страног, о чему ће више речи бити у наредним поглављима.

2. Методологија истраживања

2.1. Предмет истраживања

Радне свеске имају важну улогу у учењу страног језика. Представљају средство за усавршавање језичких вештина решавањем одређеног броја задатака, при чему ученици усвајају граматичка правила, увећавају сопствени вокабулар и развијају говорне компетенције; уз то, подстичу самостално учење и олакшавају рад наставника. Радне свеске често садрже живописан и интересантан језички материјал, јасно назначавачући на шта треба ставити посебну пажњу, што се јасно, према речима Залани и Петнеки (1997), рефлектује на рад наставника, као и на стилове и стратегије учења ученика (према: SARDOZI i sar. 2006).

Стога је од важности спровођење константних анализа и евалуација постојећих радних свезака и указивање на могућности њиховог побољшања. Приликом истраживања у обзир се мора узети шири дијапазон мерила њиховог квалитета – од дизајна радне свеске, преко садржаја, до активности које предузимају ученици и наставници. Такође, дидактичко-методичко обликовање радних свезака односи се и на анализу наслова и поднаслова, текстова и задатака, наставникових подсетника и дефиниција изучаваних граматичких партија, као и могућности праћења напретка ученика.

Према Флишовим речима, радна свеска је у блиској вези са уџбеником са којим чини основу уџбеничког комплекта (FLEISCHETAL 2011). Таква констатација за собом повлачи потребу њихове симултане евалуације. Како је аутор већ спровео детаљну анализу уџбеника који чине уџбеничке комплете за учење српског, односно енглеског језика као страног, предмет овога рада биће контрастивна анализа двеју радних свезака – једне за учење и увежбавање српског језика као страног (*Реч по реч – радна свеска, почетни течај*) и друге за учење, односно увежбавање енглеског језика као страног (*New Headway Elementary – Workbook*).

2.2. Значај истраживања

Евалуација радних свезака игра велику улогу у побољшању квалитета уџбеничких комплекта. Као што је већ речено, Литлџон (1998) тврди да се анализом и евалуацијом уџбеничких комплекта ствара могућност за дубље сагледавање и самим тим преузимање контроле над њиховим дизајнирањем и коришћењем. Наведеним речима ваља додати и Шелдонове речи да постоје два разлога анализе и процењивања уџбеничких комплекта – олакшавање његовог избора и упознавање наставника са евентуалним недостацима (ŠELDON 1988: 237) – чиме се директно доприноси динамици рада у учионици.

Да спровођење контрастивног истраживања између двеју радних свезака има своје дидактичко-методичко оправдање и значај, потврђује закључак до кога је дошао Флиш (2011). Поредиши ефикасност радне свеске и уџбеника у наставном процесу, Флиш је открио да не постоји статистички значајна разлика између ученика који су користили радну свеску као наставно средство и оних који су свој рад заснивали на уџбенику (FLEISH 2011).

Контрастирањем двеју радних свезака допринеће се стварању јасније слике о сличностима и разликама које постоје међу њима, као и доношењу закључака о томе како би требало да изгледа савремена и методички прихватљива радна свеска за учење страног језика. Из таквог разлога рад може користити како домаћим ауторима уџбеничких комплета за учење српског језика као страног, тако и њиховим колегама из иностранства који се баве писањем и модификацијом уџбеничких комплета за учење енглеског или било ког другог језика као страног.

2.3. Истраживачки задаци

Канингсворт (1995) и Елис (1997) говоре о постојању три различите врсте анализе уџбеника – 1. *процењивање (будуће) употребне вредности уџбеника*; 2. *евалуација током коришћења уџбеника* (уџбеници у употреби), и 3. *ретроспективна евалуација уџбеника*. Аутор овога рада одлучио се за други тип анализе радних свезака, те су у складу са постављеним предметом истраживања издвојени следећи истраживачки задаци:

1. Контрастирати садржаје двају радних свезака;
2. Анализирати дидактичко-методичку обликованост радних свезака;
3. Изнети закључке о квалитету радних свезака за учење страног језика;
4. Предложити мере за побољшање квалитета анализираних радних свезака.

Пружањем одговора на наведена истраживачка питања показаће се како би требало да изгледа савремена и комплетно дидактичко-методички обликованарадна свеска за учење страног језика, која у потпуности одговара савременом конструктивистичком концепту образовања.

2.4. Корпус

Предмет дескриптивне анализе (евалуације) овог рада јесу радне свеске за учење и увежбавање српског, односно енглеског језика: *Реч по реч – радна свеска* Института за српски као страни језик⁵ и *New Headway Elementary – Workbook* британске издавачке куће *Oxford*.⁶ Како је аутор већ спровео детаљну анализу уџбеника које радне свеске прате, разлози због

⁵ Маша Селимовић Момчиловић, Љубица Живанић, *Реч по реч – радна свеска*, Београд: Институт за стране језике, 2012.

⁶ Liz and John Soars, *New Headway Elementary Workbook Fourth Edition*, Oxford: Oxford University Press.

којих се аутор одлучио за њихову евалуацију готово су идентични онима којима се водио приликом анализе уџбеника:

1. настава српског језика као страног последњих година добија на замаху отварањем нових центара, те како су уџбеници и радне свеске неопходна наставна средства, потребно је стално праћење напретка у њиховом дизајнирању поређењем са уџбеницима и радним свескама за усвајање енглеског језика као страног, који су на тржишту присутни више деценија и одликују се изузетним квалитетом;
2. није било претходних анализа ових двеју радних свезака – ни појединачно, ни контрастивно;
3. спроведена анализа уџбеника *Реч по реч* и *New Headway Elementary* од стране аутора овога рада неминовно за собом повлачи и потребу анализе радних свезака, ради доношења закључака о квалитету уџбеничког комплета за учење српског, односно енглеског језика;
4. према речима аутора, обрадне свеске долазе уз уџбенике намењене младима и њиховом учењу језика на нивоу А1;
5. радне свеске припадају комплетима који су публиковани на почетку друге деценије 21. века (*Headway Elementary* 2010; *Реч по реч* 2013);
6. свака од радних свезака састоји се из различитих поглавља насловљених према теми која се у пратећем уџбенику обрађује и различитих лекција осмишљених да доводе до усвајања и увежбавања граматичких знања, увећања вокабулара и стицања одређених говорних компетенција.

3. Анализа радних свезака

Радне свеске за учење страног језика, као што је већ речено, имају важну улогу у наставном процесу. Њима се увежбавају садржаји и стичу неопходне вештине ради достизања одређеног нивоа комуникативне способности. Према речима Литлсона (1998: 183), радне свеске имају функцију медија између наставника и ученика. Само добро припремљене радне свеске могу бити корисне обема странама – наставнике спашавају од свакодневног припремања материјала и помажу им у избору метода и облика рада (HUTCHINSON, TORRES 1994), а ученицима омогућавају развој језичких компетенција. Због њихове важности неопходно је вршити сталне анализе и евалуације, како би се евентуално уочени недостаци отклонили, а будућа издања постала квалитетнија и служила на корист како наставницима, тако и ученицима.

3.1. Уопштени поглед на структуру и садржај радних свезака

Радне свеске које су предмет анализе намењене су усвајању и увежбавању српског, односно енглеског језика као страног на нивоу А1. Циљ радних свезака јесте да ученици, полазници курса, овладају основним знањима из

области фонетике, морфологије и синтаксе, да усвоје одређени фонд речи, као и да се оспособе за успостављање основне комуникације на страном језику. Радне свеске долазе у комплету са „звучном читанком” без које би њихова употреба била незамислива. Елизабета Сизманска Цаплак „звучну читанку” сматра важним елементом уџбеничког комплета који обезбеђује стварање непосредних животних ситуација у којима се налазе изворни говорници језика који се жели научити. На тај начин, ученици су у могућности да чују и усвоје изговор и интонационе обрасце изворних говорника без помоћи наставника – настава се може индивидуализовати (SZYMAŃSKA-CZAPLAK 2007: 229). Обе радне свеске прасе атрактивно дизајниране корице.

Слика 1. Изглед корица анализираних радних свезака

Садржаји (односно налози и задаци) распоређени су према поглављима која су разврстана на исти начин као што је то случај у уџбенику, али са једном битном разликом у радној свесци за учење и увежбавање српског језика: нема посебног истицања вештина и знања које би ученици требало да стекну извршавањем одређених налога, што се коси са препоруком Џејна Озборна да би аутори радних свезака требало да сврху задатака приближе ученицима (и наставницима) (OSBORN 1984). Већ на први поглед може се закључити да су аутори много мање пажње посветили радној свесци него уџбенику, код кога су у садржају јасно дефинисани циљеви сваке лекције. За разлику од радне свеске за учење и увежбавање српског језика, аутори радне свеске за учење енглеског језика сваки од задатака ставили су у садржај и прецизно формулисали граматичку партију којој припада или вештину ради чијег је развоја задатак осмишљен: на пример, задаци *6 my and your* и *7 his and her* у оквиру првог поглавља имају за циљ увежбавање и усвајање система присвојних придева (*Possessive adjectives*). У радној свесци (као и у уџбенику) за учење и увежбавање српског језика налази се 24 поглавља,

односно 48 текстова, јер се у оквиру сваког поглавља налазе по 2 текста, док у радној свесци за енглески језик има 14 поглавља, у којима су јасно формулисани задаци за усвајање одређених граматичких партија и језичких вештина.⁷ Интересантна је чињеница да у садржају радне свеске за учење и увежбавање енглеског језика нема наслова текстова заступљених у лекцијама, као што је то случај у радној свесци за српски језик, где називи текстова заправо чине њен садржај. Међутим, у обема радним свескама постоји посебно поглавље са решењима, с тим да се већ на насловној страни радне свеске за енглески језик ученицима сугерише да у њој могу наћи и решења постављених задатака (*Workbook with key*). Постојање поглавља са решењима може одредити позицију ученика и наставника. Као што је у претходним поглављима речено, радна свеска је намењена индивидуалном раду ученика. Постојање решења утиче на промену позиције наставника у процесу усвајања страног језика – наставник се ставља у други план зато што ученици могу проверити да ли су на прави начин решили одређене задатке. У случају да постоје задаци који им нису јасни, ученици се у било ком тренутку могу обратити наставнику ради добијања повратне информације. На тај начин се открива њена природа: намењена је за двоструки рад – и код куће и на часу, јер и када ученици добијуналог да одређене задатке ураде код куће, изнова се враћају на час и у сарадњи са наставником разјашњавају језичке партије које нису разумели. Тиме радна свеска добија функцију показатеља напредовања ученика (RANALLI 2002).

SADRŽAJ		
	TEKST A	TEKST B
1	Aerodrom Nikola Tesla str. 4	Prvi dan u Institutu str. 7
2	U hotelu str. 9	U gradu str. 10
3	Koliko je sati? str. 12	Nova drugarica str. 14
4	Subota str. 16	Dolaze gosti str. 18

CONTENTS		
UNIT 1 amici/are 1 What's your name? 5 2 The town France 5 3 He's a doctor from Mexico 6 4 Long forms 6 5 Short forms 6 Possessive adjectives 6 my and your 7 7 his and her 7	Numbers and prices 13 1-100 14 14 How much? 14 UNIT 3 Present Simple 1 What does he/she do? 15 2 Spelling of the third person singular 16 3 Daily routines 16 Questions and negatives 4 Question words 17 5 Questions about happen 17 6 does, is, or has? 17 7 Yes/No questions 18	UNIT 5 there is/are, some/any – prepositions 1 Describing a room 27 2 Questions and answers 27 3 A cottage near the sea 28 4 Short answers 28 this/that/these/those 5 this or that? 29 6 whose/whose? 29 7 this/those, it/they 29 8 that/those, it/they 29 Vocabulary 9 Rooms and activities 30

Слика 2. Изглед дела садржаја анализираних радних свезака

Прегледом садржаја радне свеске за учење и увежбавање енглеског језика и прегледом читаве радне свеске за учење српског језика, може се уочити да теме заступљене у њима одговарају темама којима се баве уџбеници које поменути радне свеске прате. Наиме, свако од поглавља (у једној и другој радној свесци) у вези је са темом прописаном у документу *Common*

⁷ Иако се радна свеска често дефинише као наставно средство које, између осталог, помаже ученицима у увећању речничког фонда, ни у једној до анализираних радних свезака нема речника. Разлог томе лежи у економисању аутора уџбеничког комплета, јер у уџбеницима који чине уџбеничке комплете за учење српског и енглеског језика већ постоје речници са бројем речи довољним за савладавање страног језика на нивоу А1.

European Framework of Reference (CEFR), чијим изучавањем би ученик требало да на нивоу А1 буде у могућности да: представи себе; каже одакле је и укратко опише свој град; разговара о породици и пријатељима описујући њихов изглед и карактерне особине; разговара о одећи, омиљеној храни, свакодневним активностима и састанцима са пријатељима; опише свој дом и покаже способност разговора о своме кретању; обави основне административне дужности и дискутује о производима и куповини.

Аутори радних свезака посебну пажњу су обратили на дизајнирање појединачних страна. Према речима Озборна, страна мора бити осмишљена тако да нађе праву меру између атрактивности радне свеске и њене корисности (OSBORN 1984: 14), којима у анализираним свескама доприносе прегледност, јасност и умешан распоред садржаја. У радној свесци за српски језик (као страни) доминирају четири боје – бордо, наранџаста, бела и црна, док радна свеска за енглески језик нема потребног колорита⁸. Аутори свеске за учење и увежбавање српског језика као страног пажњу су посветили распореду боја на страни, те је тако бордо бојом означено заглавље, наслови лекција и преводи на енглески језик; наранџастом је обојен лист; белом су означени квадратићи који претходе радним налозима, док је црном представљен текст на српском језику. Из овога се јасно може видети да прва од поменутих свезака предњачи у односу на радну свеску за учење енглеског језика, која је израђена црно-белом техником.

Заглавља у двома радним свескама се разликују. У радној свесци за учење и увежбавање српског језика заглавље не садржи назив лекције (назив долази нешто касније), већ је словима означен број лекције (на пример *прва лекција*) поред кога стоји илустрација теме о којој ће се говорити у наставку. Радна свеска за енглески језик доноси све потребне податке за ученике (и наставнике), како би знали о чему ће у одређеном поглављу бити речи – број лекције је означен великим бројем, поред кога су курзивом истакнуте граматичке партије са којима ће се ученици срести (*am / is / are, my / your / his / her, aoran*), као и назив лекције (*Countries and nationalities*).

Још једна предност радне свеске за учење српског језика која показује да су аутори српског приручника већу пажњу посветили апаратури визуелизације⁹ јесте постојање иконица, којима се илуструју различите врсте активности које би требало да буду предузете од стране ученика – звучник који означава слушање, папир и оловка који означавају вежбе писања, као и лице које означава вежбе говорења. Сличних илустрација нема у радној свесци за учење и увежбавање енглеског језика. Међутим, вредност апаратуре визуелизације се умањује коришћењем црно-белих илустрација, које су присутне о обема радним свескама. Ипак, и поред таквог недостатка ученицима је обезбеђена потребна прегледност и лако сналажење у разумевању налога и савладавању задатака.

⁸ О инструкционом дизајну, како га назива Озборн (1984), биће касније више речи.

⁹ Више о апаратури визуелизације погледати у: Н. Трнавац (1999). Дидактичко-методичка апаратура за рад ученика у основношколским уџбеницима, у: *Вредности савременог уџбеника (Зборник радова са скупа)*, Ужице: Учитељски факултет, 93–122.

3.2. Анализа налога и задатака присутних у радним свескама

Налози и задаци који су предмет анализе овог поглавља представљају централни део сваке радне свеске и чине њен садржај, који треба да обезбеди систематичан и обједињавајући преглед свега што су ученици усвојили на часовима обраде новог градива, уз напомену да „циљ радне свеске није превасходно репродуковање и утврђивање уџбеничких садржаја, већ постизање ширег интелектуалног и комуникативно-говорног развоја ученика” (Кончаревић 2002: 86). Стога и њихова анализа мора бити унапред испланирана са добро постављеним истраживачким задацима.

Обе анализиране радне свеске садрже разноврсне задатке чијим решавањем ученици увежбавају и усвајају нова знања из граматике. Сви налози и задаци су усмерени на развијање вештине слушања, говорења и писања, што сараднички императиви типа *слушајте, прочитајте, напишите, допуните, напишите, поновите / write, read, answer, complete* недвосмислено потврђују. Добра радна свеска би, према речима Озборна, требало да садржи разноврсне задатке који ће ученицима помоћи у увежбавању градива које припада различитим лингвистичким подручјима (OSBORN 1984: 15) – фонетици, морфологији, синтакси, лексикологији и правопису. Дакле, радна свеска „представља средство којим се обезбеђује пуна интеграција различитих подручја наставе језика (књижевности) и културе изражавања” (ILIĆ 2006: 116).

Радна свеска / Лингв. подручје	<i>Реч по реч</i>	<i>New Headway Elementary</i>
ФОНЕТИКА	Слушајте гласове српског језика по абecedном реду. /4/	Where's the stress? Put these two-syllable words into the correct columns, A or B. /7/
МОРФОЛОГИЈА	Слушајте реченице. Замените именицу заменицом као у примеру у радној свесци. /26/	Using pronouns in a text. Complete the sentences with the correct pronoun. /20/
СИНТАКСА	Направите питања са ШТА или КОГА у радној свесци. /17/	Making questions. Write questions for these answers. /10/
ЛЕКСИКОЛОГИЈА	Слушајте спикера и запишите речи које чујете. /47/	Opposite verbs. Complete the sentences with the opposite verb in the correct form. /24/

Слика 4. Пример објашњења граматичке појаве у радној свесци за енглески језик као страни¹⁰

Џејн Озборн (1984) у своме раду говори о потреби подвлачења главне идеје (речи) реченице у параграфу, како би ученици приликом читања препознали чињеницу од изузетне важности за разумевање налога¹¹ (OSBORN

¹⁰ У питању је *лингвопродуктивна очигледност* радне свеске – приказује појаве и процесе у језику, његове прадигаматске и синтагматске норме и законитости (АНИЦЕНКО 1975: 24–25).

¹¹ Искусни наставници знају да ученици често не читају инструкције, већ брзоплето прелазе преко њих ради решавања задатка.

1984: 18). Таква пракса је подједнако заступљена у анализираним радним свескама – познају је и радна свеска за учење и увежбавање српског, ирадна свеска за учење енглеског језика, с тим да постоји битна разлика у њеној реализацији. У радној свесци за српски језик аутори су применили један начин посебног истицања – *верзализацију*, док су се у радној свесци за енглески језик аутори користили техникама *курзивизације* и *додатног затамњења текста*,¹² остварујући важан педагошки циљ. Истицање сврхе задатка, односно његове стручне вредности, заснива се на чињеницама које га условљавају и чијем откривању оно тежи (NIKOLIĆ 1999: 36) – у радној свесци за учење енглеског језика сврсисходност задатка представљена је на тај начин што се сваки први радни налог састоји из две секвенце: реченице која указује шта ће се вежбати (истакнута курзивом) и налога за рад. Међутим, у радној свесци за учење српског језика као страног нема истицања циља задатка који се решава. Тиме се дефинитивно прави битна разлика између ових двеју радних свезака – радна свеска за енглески језик се може користити независно од уџбеника и са одређене временске дистанце, док радна свеска за учење српског језика показује зависност у односу на уџбеник. Другим речима, ученик који учи енглески језик као страни може је употребити и након одређеног временског интервала тачно знајући шта ће обновити и увежбати, док ће ученик који учи српски језик као страни у таквом случају морати да консултује уџбеник, ради подсећања шта је у којој лекцији учено, како би знао у ком поглављу радне свеске треба решавати задатке.¹³

Реч по реч

Слушајте реченице и направите питања са ГДЕ или КУДА у радној свесци.

New Headway Elementary

Complete the sentences with *and, so, but, or because*.

Yes/No questions and short answers (Write questions and answers about the people in exercise 1)

Слика 5. *Инструкције дате у анализираним радним свескама*

Но, како би ученицима било јасније шта треба урадити, аутори су посебно истакли решен пример користећи се различитим техникама – аутори радне свеске за српски језик су користили технику *промене колорита, подвлачења и заокруживања*, док су се аутори радне свеске за енглески језик одлучили за примену технике *курзивизације*. Овакав поступак представља основу за стварање посебне опасности у настави која се испољава у виду *копирања форме*.

¹² Поступак који је познат ауторима уџбеника за учење српског језика, што се може видети у одређеним вежбањима: Treba da **stigne** u dva sata. / **Stigao** je pre pet minuta (*Reč po reč* 2012: 111).

¹³ Наравно, увек постоји могућност здраворазумског закључивања сврховитости одређеног задатка.

<i>Реч по реч</i>	<i>New Headway Elementary</i>
Slušaj rečenice i stavite glagol u perfektu u radnoj svesci. Silvija i Nikola sede u lekarskoj sobi. / Silvija i Nikola su sedeli u lekarskoj sobi. Slušajte rečenice i zaokružite šta je tačno u radnoj svesci. Marko je otišao (b) u Italiju. Dopunite rečenice glagolom u perfektu u muškom rodu. Ja sam išao u bioskop.	T 8.3 Make the positive verbs negative. Make the negative verb positive. She drove to work. <u>She didn't drive to work.</u>

Слика 6. Примери решених задатака у анализираним радним свескама

Посебан квалитет радних свезака за учење српског и енглеског језика као страног јесте начин формулације налога и задатака¹⁴ – јасност, прецизност, недвосмисленост и лакоћа разумевања карактеристике су које их праве. „Питања су ваљана ако удовољавају језичким, стручним и психолошко-дидактичким захтевима” (NIKOLIĆ 1999: 35). Ученици немају проблема да такве инструкције и захтеве разумеју, прате и без потешкоћа примењују (*Slušajte glasove srpskog jezika po abecednom redu; Slušajte i dopunite rečenice sa MOJ, MOJA, MOJE... / Write sentence about you. Use each expression in 1 once; Rewrite the sentence using ago...*). У обема радним свескама, што се може видети из побројаних примера, аутори су водили рачуна да не упуте више од два (евентуално три) захтева. Према речима Озборна, постављањем већег броја питања (тзв. *вишеструких питања* или, како их Милија Николић назива *вишепредметних питања*) постоји опасност учениковог несналажења, а затим и погрешног одговора на постављено питање (OSBORN 1984: 16; NIKOLIĆ 1999: 38). Како се начини формулације задатака понављају из лекције у лекцију, ученици немају проблема да и сложеније формулације упамте и готово без посебног задржавања на њима примењују, чиме се њихова сложеност редукује. Може се закључити да су аутори нашли праву меру у избору захтева, јер би се постављањем, на пример, само једног налога појавила опасност *недостатка информација*, због које ученици такође не би били успешни у његовом решавању. Такође, радне свеске садрже занимљиве и функционалне радне налоге, без постојања оних задатака који би беспотребно трошили учениково време.

Концепција задатака у највећој мери утиче на одређивање квалитета радних свезака. Питањима се подстичу ученици на мисаону и говорну ак-

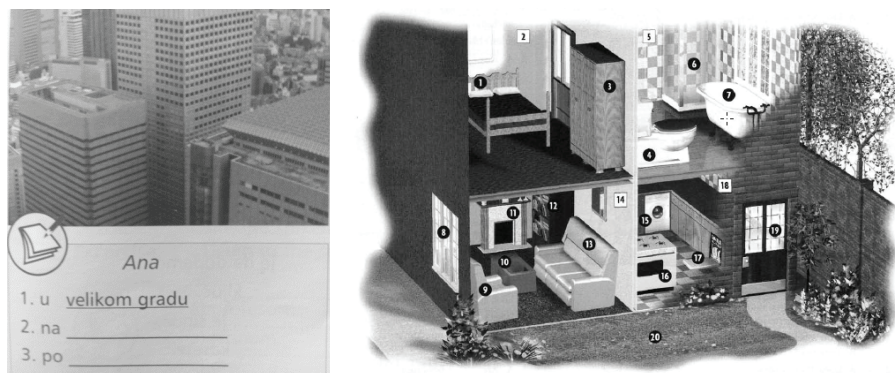
¹⁴ Исти радни захтев може бити саопштен упитном и заповедном реченицом (NIKOLIĆ 1999: 34), која доминира у анализираним радним свескама и омогућава да се ученици на прави начин упуте на врсту и квалитет рада.

тивност (NIKOLIĆ 1999: 34). Павле Илић према начину формулације питања разликује питања *отвореног* и *затвореног типа* (ILIĆ 2010: 156). У обема радним свескама доминирају питања затвореног типа, што је и очекивано јер се ради о изучавању језика на нивоу А1. Међутим, у радној свесци за енглески језик постоје питања, односно налози који ученику дају слободу да осмисле и напишу свој одговор. На пример, од ученика се очекује да састави писмо добијајући све потребне информације од аутора радних свезака: *Write a letter to the Alexandra Hotel. Book a single room for four nights next month. Ask for a room with a view of the sea, and ask for a brochure of the hotel. The address is...; Look at the people in the pictures. Describe them. What are they wearing? What are they doing? Write some sentences about them* (New Headway Elementary Workbook 2010: 53, 60). Задаци отвореног типа нису заступљена у радној свесци за учење српског језика. Квалитет задатака (а самим тим и радних свезака) умањује постојање делимично репродуктивних питања (у вези је са могућношћу копирања форме, о којој је изнад више било речи). Ако се у обзир узме Блумова таксономија когнитивних процеса и исхода (1. *досећање*; 2. *разумевање*; 3. *примењивање*; 4. *анализирање*; 5. *стварање*) (BLOOME 1956), може се закључити да питања у анализираним радним свескама обухватају ниже ступњеве мисаоних процеса, што се јасно види из језика самих питања, а што се може оправдати чињеницом да су радне свеске намењене стицању језичких вештина на нивоу А1: *Слушајте и обележите на листи куповине у радној свесци шта је (Иван) купио; Допуните реченице као у примеру; Слушајте спикера и у радној свесци заокружите шта је тачно; Тачне реченице обележите са Т, а нетачне са Н у радној свесци; Слушајте шта говоре Милица, Иван и Ана и попуните табелу; Проверите шта сте заокружили; Напишите речи које чујете поред одговарајуће слике; Write the adjectives; Rewrite the sentences using the correct form of have got; Complete the sentences using the comparative form of adjective; Put the words in the correct order to make sentences or questions; Match a noun in A with a noun in B to make a new noun...*

На основу датих примера уочава се постојање ограниченог броја задатака у радним свескама. Честа употреба препознатљивих форми,¹⁵ али у различитим контекстима, може имати две предности: прво, смањује се потреба за наставниковом интервенцијом и, друго, једном научена форма радних налога омогућава ученицима да се концентришу на решавање задатка (OSBORN 1984: 23). Тако, у анализираним радним свескама се могу разликовати три врсте задатака: *задаци вишеструког избора, допуњавања и повезивања*; иститипови задатака присутни су и у уџбеницима са којима радне свеске чине део уџбеничког комплета. Са друге стране, због постојања ограниченог броја задатака и њихових форми, радне свеске не пружају подршку развоју стваралачког и критичког мишљења код ученика, о којима пишу Ивић и сарадници приликом издвајања стандарда квалитета дидактичке обликованости уџбеника.

¹⁵ „Вредност питања, а и сваког другог радног подстицаја зависи од рада који му *претходи и следи*” (NIKOLIĆ 1999: 35).

Функционалности и изгледу радне свеске умногоме доприносе и фотографије које се у њој налазе. Анализирани радне свеске кресе висококвалитетне илустрације, чија је вредност умањена квалитетом штампе – нису штампане у боји. Ј. И. Перовски сматра да илустративни материјал треба да буде „ефикасни очигледни ослонац мишљења ученика у процесу њиховог спознавања реалија и појава које се описују у уџбенику” (према: KONČAREVIĆ 2002: 102). Више је функција фотографија присутних у радним свескама за учење страног језика: 1. илуструју текст уз који стоје¹⁶, тј. потпомажу његово разумевање; 2. повећавају мотивацију за учење; 3. доприносе култивисању естетских осећања; 4. представљају ослонац у мисаоним процесима тако што држе у опажајном пољу информације у току њиховог разматрања; 5. омогућавају ученику да упозна изглед реалија које не среће у свом свакодневном животу (IVIĆ 1984: 141–142), и 6. представљају саставни део инструкције (*Гледајте слике у радној свесци и напишите одговоре на питања која чујете /31/; Look at the pictures and answer the questions /61/*).

Слика 7. Примери илустрација у анализираним радним свескама

У блиској вези са ограниченим бројем начина формулације питања стоји и одређени број начина на који ће ученици дати одговор. Уколико би се сваким питањем од ученика тражило да одговори на другачији начин, таква наставна пракса би га могла збунити и навести на давање погрешног одговора. Тако, у радној свесци за српски језик постоје три начина давања одговора на постављена питања: *заокруживање*, *уписивање*, и, веома ретко, *повезивање*, док у радној свесци за енглески језик још постоји и *подвлачење*.

Укључивањем вишеструких мерила дидактичко-методичког обликовања уџбеничког комплета обезбеђује се његова квалитетна евалуација. Поређењем, односно контрастирањем двеју радних свезака износи се запа-

¹⁶ Дешава се да у радним свескама буде фотографија (и илустрација) које су неодговарајуће и збуњујуће за ученике, те неминовно утичу и на смањење квалитета уџбеничког комплета, без обзира колико дивно изгледале.

жањау виду показатеља нивоа корисности у настави страног језика. На основу спроведених анализа донети су закључци о позитивним и негативним странама њихове примене у наставном процесу.

4. Закључак

Процес евалуације радних свезака описан у овом раду има за циљ доношење објективних закључака у вези са дидактичко-методичким обликовањем радних свезака за учење српског, односно енглеског језика као страног – *Реч по реч, New Headway Elementary*. Неминовно су се наметнула два питања: *Да ли би требало унапређивати радне свеске?* и *Да ли оне могу бити унапређене?*

Истраживање је показало да је реч о квалитетним језичким приручницима, који омогућавају увежбавање (и усвајање) лингвистичких садржаја, представљених у пратећем уџбенику, на нивоу А1. Реч је о лепо дизајнираним и функционалним радним свескама које пружају подршку систематском увежбавању (и усвајању) страног језика. У погледу дидактичко-методичког обликовања приручници задовољавају пред њих постављене стандарде, остварујући пуну интеграцију различитих подручја наставе језика и културе изражавања, на тај начин да ученици могу сврсисходно користити научени страни језик.

Анализирани приручници моделовани су тако да омогућавају самосталан рад ученика, њихово континуирано праћење и проверавање, утичући на позицију наставника у настави страног језика. Наиме, улога наставника се своди на доношење одлука о задацима који ће се решавати, методичким поступцима који ће се примењивати и праћење индивидуалног напредовања ученика.

Дизајну радних свезака аутори су посветили посебну пажњу; свака страна, а самим тим и приручници у целисти, осмишљени су ради налажења праве мере између њихове атрактивности и корисности. Јасност и прегледност радних свезака омогућавају њихову функционалну употребу на часовима страног језика. Међутим, утисак о радним свескама умањује квалитет штампе. Са једне стране, њихова природа приручника неминовно утиче на ограничење буџета за штампу; са друге стране, изузетна важност радних свезака захтева и више улагања у њихово дизајнирање и продукцију.

Налози и задаци присутни у анализираним радним свескама обезбеђују самосталан рад ученика ради увежбавања научених садржаја – заступљене су преткомуникативне (језичке и говорне) и комуникативне вежбе; усмерене су на развијање језичких знања, вештина, говорних и писмених компетенција – од фонетике, преко морфологије, синтаксе и лексикологије, до културе изражавања и правописа, односно правоговора. Језик инструкција одликује се јасношћу, прецизношћу и самим тим разумљивошћу. Концепција радних налога и задатака утиче на прављење битне разлике између ових двају приручника – радна свеска за учење српског језика показује већу зависност од

уџбеника који прати, за разлику од радне свеске за енглески језик; наиме, у радној свесци за српски језик нема јасног истицања сврхе (циља) задатка који се решава, те ученици морају консултовати уџбеник ради утврђивања граматичке партије о којој је учено у одређеној лекцији – на тај начин се предодређује тренутак употребе радне свеске за српски језик: *мора се користити симултано са уџбеником*. Према речима Ксеније Кончаревић, повезивање радних свезака са уџбеником требало би да буде обезбеђено паралелном рубрикацијом: наиме, и у радним свескама материјал је распоређен према уџбеничким параграфима (сваком параграфу, дакле, одговара одређена количина вежби садржана у радној свесци) (KONČAREVIĆ 2002: 86).

Применом техника *промене колорита, подвлачења, заокруживања и курзивизације* у радним свескама директно се утиче на начин формулације налога и задатака који се одликују јасношћу, прецизношћу и недвосмисленостју, удовољавајући на тај начин језичким, стручним и психолошко-дидактичким захтевима. Највећи недостатак радних свезака проузрокован је непостојањем могућности за развој стваралачког и критичког мишљења, а што је даље узроковано постојањем ограниченог броја форми задатака.

Радне свеске које су предмет истраживања уједно су и самодоволне, јер: а) ученик и наставник могу да остваре циљеве наставе не излазећи из њихових оквира; б) радне свеске су прикладне са становишта потребе за самоучењем, и в) без њих не би било могуће реализовати циљеве наставе страног језика.

Веома је мало контрастивних анализа радних свезака у свету и код нас. Скоро ништа није написано о њиховом дидактичко-методичком обликовању. Спроведено истраживање само је мали корак у расветљавању тога подручја. Стога би истраживачи требало да се позабаве питањем квалитета радних свезака за учење страног језика. Детаљније анализе више радних свезака (и уџбеничких комплета) допринеће увећању сазнања о томе како би требало да изгледа савремен и комплетно дидактички обликован уџбенички комплет за учење страног језика.

Цитирана литература

- АНИЩЕНКО, А. П. *Функции иллюстративности как элемента структуры учебника*. „РНШ”, 1975, (1), стр. 21–26.
- ЗУЕВ, Д. Д. *Проблемы теории школьного учебника и пути его совершенствования*, „СП”, 2, 1976: стр. 72–76.
- BALEGHIZADEH, Sasan, Solmaz, Aghazadez. „Activity Types in ESL Workbooks: A Content Analysis”. *Korea TESOL Journal*, Vol. 11, No. 1, 2014: 184–214.
- BERNSTEIN, Basil. „Pedagogy, symbolic control and identity”. *British Journal of Sociology of Education*, 18 (1) (1996): 119–124.
- BLOOME, B., et al.. *Taxonomy of educational objectives: Handbook I, The cognitive domain*. New York: David McKay & Co., 1956.
- Council of Europe, *Common European Framework of Reference for Languages:*

- Learning, Teaching, Assessment*, Cambridge: Cambridge University Press.
- CUNNINGSWORTH, A. *Choosing your coursebook*, Heinemann: Oxford, 1995.
- ELLIS, R. „The empirical evaluation of language teaching materials”, *ELT Journal*, 51 (1) (1997): 36–42.
- FLEISCH, B., N. Taylor, R. Herholdt, I. Sapire. „Evaluation of back to basics mathematics workbooks: A randomised control trial of the primary mathematics research project”. *South African Journal of Education*, 31 (4) (2011): 488–504.
- HOADLEY, Ursula, Jaamia Galant. „An Analysis of the Grade 3 Department of Basic Education workbooks as curriculum tools”. *Stellenbosch Economic Working Papers*. Stellenbosch University, 2016.
- HUTCHINSON, T., A. Waters. *English for Specific Purposes (A learning-centred approach)*, Cambridge: University Press, 1987.
- ILIĆ, P. *Srpski jezik i književnost u nastavnoj teoriji i praksi*, Novi Sad: Zmaj, 2006.
- IVIĆ, I. „Ka jednoj psihologiji udžbenika”, u: *PTU*, Beograd: ZUNS, 1984: str. 93–142.
- IVIĆ, I., A. Pešikan, R. Jankov, A. Bogojević, J. Pešić, S. Antić, S. Marinković, D. Šišović. *Osnovni standardi kvaliteta školskih udžbenika, Obrazovni standardi kvaliteta školskih udžbenika*, Beograd: Obrazovni forum, 2004.
- JUKIĆ, RENATA. „Konstruktivizam kao poveznica poučavanja sadržaja prirodno-nastavnih i društvenih predmeta”. *Pedagogijska istraživanja*, 10 (2) (2013), str. 241–263.
- LITTLEJOHN, A. „The analysis of language teaching materials: Inside the Trojan Horse”, in B. Tomlinson (Ed.), *Materials development in language teaching*, Cambridge: CUP, 1998: 179–211.
- NATION, I. S. P., J. Macalister. *Language curriculum design*. New York, NY: Routledge, 2010.
- NIKOLIĆ, Milija, *Metodika nastave srpskog jezika i književnosti*, Beograd: ZUNS, 1999.
- OSBORN, Jean. „Evaluating Workbooks”. *Reading Education Reports*, No. 52, University of Illionis, 1984: 1–35.
- RANALLI, James. *An Evaluation Of New Headway Upper-intermediate*. University of Birmingham, 2002: 1–20.
- SÁROSDY, Judit, Tamás Farczádi Bencze, Zoltán Poór, Marianna Vadnay. *Applied Linguistics I* (for BA Students in English), Bölcsész Konzorcium, 2006.
- SHELDON, L. „Evaluating ELT textbooks and materials”. *ELT Journal*, 42 (4) (1998): 237–246.
- SZYMAŃSKA, Czaplak. „The Analysis of EFL Coursebooks for the Presence of Culturally”, *Marked Elements – Implications for the Teaching Process*, 2007.
- ZALÁNNÉ SZABLYÁR, A., K. Petneki. *Hogyan válasszunk nyelvkönyvet? Az iskolai nyelvtanításban használt nyelvkönyvek, tanulási és tanítási segédletek min_sítési rendszere*. Budapest: Soros Alapítvány, 1997.
- ZOU: Zakon o udžbenicima, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 68/2015. Beograd: Službeni glasnik.
- ZUEV, D. *Školski udžbenik*. Beograd: ZUNS, 1988.

Извори

- SELIMOVIĆ MOMČILOVIĆ, Maša, Ljubica, Živanić. *Srpski jezik – početni tečaj za strance (Reč po reč)*, Beograd: Institut za strane jezike, 2012.
- SELIMOVIĆ MOMČILOVIĆ, Maša, Ljubica, Živanić. *Srpski jezik – početni tečaj za strance (Reč po reč) – radna sveska*, Beograd: Institut za strane jezike, 2013.
- SOARS, Liz, John, Soars. *New Headway Elementary Fourth Edition*, Oxford: Oxford University Press, 2010.
- SOARS, Liz, John, Soars. *New Headway Elementary Fourth Edition – Workbook*, Oxford: Oxford University Press, 2010.

Aleksandar M. Novaković

DIDACTIC DESIGN OF WORKBOOKS FOR LEARNING SERBIAN AND ENGLISH AS A FOREIGN LANGUAGE - CONTRASTIVE ACCESS (IN THE CASE OF WORKBOOKS “REČ PO REČ” AND “NEW HEADWAY ELEMENTARY”)

The work deals with the contrastive analysis of the didactic-methodical design of the workbook for learning Serbian as a foreign language (“Reč po reč” – Workbook, The Institute of Foreign Languages) and English as a foreign Language (“New Headway Elementary” – Workbook, Oxford). Results of the analysis showed that there are no essentially significant differences between the two workbooks. They successfully respond to the demands placed upon them in terms of didactic and methodical design, with the possibility for their further development. It is about nice designed and functional workbooks that enable systematic learning and practicing the language to be learned.

Keywords: contrastive analysis, workbooks, *Reč po reč*, *New Headway Elementary*, Serbian as a foreign language, English as a foreign language, didactic design of workbooks

